

Крищенко К. Є.

кандидат економічних наук, заступник завідувача кафедри обліку і фінансів
ПВНЗ «Буковинський університет», Чернівці, Україна, cirillapps@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7145-6709>

БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено результати дослідження впливу бюджетного планування на підвищення ефективності фінансування освіти в Україні. Визначено завдання, законодавчу базу, принципи й методи бюджетного планування, а також особливості та специфічні ознаки бюджетного планування у сфері освіти. Виокремлено певні недоліки бюджетного планування у сфері освіти в Україні. У ході дослідження виявлено низку проблем, пов'язаних із застосуванням бюджетного планування в бюджетному процесі України. Це недостатня прозорість і відкритість інформації про планування витрат бюджету; низька ефективність витрат, що насамперед полягає в невідповідності бюджетних витрат стратегічним цілям та урядовим планам, а також призводить до неефективного витрачання бюджетних ресурсів і погіршення результативності державних програм; вплив корупційних ризиків на весь бюджетний процес, включаючи формування, затвердження й виконання бюджету. Окреслено напрями вдосконалення бюджетного планування у сфері освіти. Обґрунтовано, що його вдосконалення може стати ключовим чинником підвищення ефективності фінансування освіти в Україні. Для цього необхідно провести ретельний аналіз потреб освіти, розробити відповідні стратегії, забезпечити прозорість і відкритість, цільове фінансування бюджетного планування; залучити стейкхолдерів; забезпечити фінансову дисципліну, моніторинг та оцінку результатів витрат бюджету в освітній сфері тощо. Зазначені заходи сприятимуть створенню ефективної й стабільної системи фінансування освіти в Україні.

Ключові слова: бюджетне планування, програмно-цільовий метод, бюджетні програми, бюджетне фінансування освіти.

JEL classification: H52, I22, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-5-21-30.

У сучасному світі бюджетне планування є важливим інструментом досягнення фінансової стабільності та ефективного використання ресурсів. У контексті динамічних економічних і соціальних умов бюджетне планування допомагає спрямовувати фінансові потоки на досягнення стратегічних та найбільш соціально значущих цілей. З огляду на мінливість ситуації у світі

й в Україні та пов'язані з цим виклики, бюджетне планування дає змогу ефективно розподіляти ресурси для розв'язання пріоритетних завдань, таких як забезпечення якісної освіти, підтримка охорони здоров'я, розвиток інфраструктури і стимулювання економічного зростання. Його впровадження сприяє прозорості, відкритості та ефективному використанню

© Крищенко К. Є., 2023

державних коштів, що є критично важливим для забезпечення стійкого розвитку країни й задоволення потреб суспільства.

Розвиток бюджетного планування в Україні триває вже досить довго. Адже хронічний дефіцит державного бюджету вимагає раціонального використання обмежених фінансових ресурсів. Особливо гостро питання економії бюджетних коштів постало з початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Бюджетне планування посідає важливе місце в бюджетному процесі. Можна стверджувати, що воно є одним із найважливіших елементів бюджетного механізму, оскільки, зокрема, забезпечує ефективний розподіл державних фінансових ресурсів для успішного розв'язання економічних і соціальних завдань.

Наразі актуалізується питання застосування бюджетного планування як чинника підвищення ефективності фінансування освіти в Україні. Бюджетне планування у сфері освіти є невід'ємним елементом ефективного використання фінансових ресурсів. Забезпечення адекватного фінансування освіти шляхом чіткого,

стратегічного бюджетування є важливим фактором розвитку освітньої системи. Урахування конкретних потреб, стратегічних цілей і пріоритетів дає можливість максимізувати використання коштів, щоб підтримати підвищення якості навчання, підготовку кваліфікованих вчителів та розвиток сучасної інфраструктури. Прозорість і відкритість у бюджетному процесі сприяють посиленню відповідальності перед суспільством та більш раціональному використанню обмежених фінансових ресурсів на забезпечення доступної, якісної освіти для всіх громадян України.

Роль і ефективність бюджетного планування в регулюванні соціально-економічного розвитку країни безпосередньо залежать від державної бюджетної політики. Завдання бюджетного планування поділяються на стратегічні (збалансування бюджету на довгострокову перспективу та усунення суперечностей між приватними й суспільними інтересами) і тактичні (збалансування доходів та видатків бюджету на короткострокову перспективу, безпосереднє визначення обсягу ВВП на плановий рік) (рис. 1).

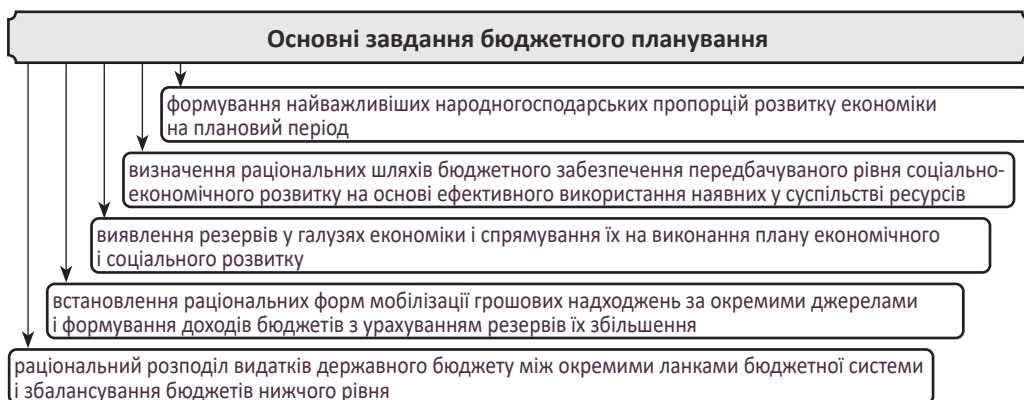

Рис. 1. Завдання бюджетного планування

Побудовано автором.

На жаль, наведені на рис. 1 основні завдання бюджетного планування не реалізуються в Україні повною мірою. Десятиліттями ми спостерігаємо низку проблем у сфері бюджетного планування. Хоча деякі проблеми бюджетного планування в Україні відображають загальні тенденції, характерні для країн із перехідною економікою, є й такі, які властиві саме нашій державі. Зокрема, це недостатня прозорість і відкритість інформації про планування видатків бюджету; низька ефективність витрат, що насамперед полягає у невідповідності бюджетних видатків стратегічним цілям та урядовим планам, а також призводить до неефективного витрачання бюджетних ресурсів і погіршення результативності державних програм; вплив корупційних ризиків на весь бюджетний процес, включаючи формування, затвердження й виконання бюджету. Є й інші проблеми, які потребують системних рішень та вдосконалення бюджетного планування в Україні. Сприяти їх розв'язанню покликані, зокрема, наукові дослідження.

Питанням бюджетного планування в системі бюджетних відносин присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених. Так, у працях українських дослідників висвітлено змістовні основи бюджетного планування [1]; досвід розвинутих країн світу, які застосовують програмно-цільовий метод [2]; особливості середньострокового бюджетного планування [3]; проблеми й перспективи реалізації середньострокового бюджетного планування в Україні [4]; особливості середньострокового бюджетного планування в Україні в умовах пандемії корона-

вірусу та шляхи його вдосконалення [5]; ключові переваги механізму середньострокового бюджетного планування в рамках вдосконалення бюджетного процесу [6]; особливості бюджетного процесу в умовах війни [7] тощо. Окремо розглядалися питання фінансування освіти. Водночас не було висвітлено питання бюджетного планування у сфері освіти, що потребує поглиблення вивчення.

Бюджетне планування в контексті фінансування освіти в Україні визначається як процес розроблення, виконання та контролю бюджету з метою оптимізації використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективності системи освіти. Ефективне бюджетне планування може впливати на різні аспекти системи освіти, забезпечуючи належне фінансування й раціональне використання коштів державного та місцевих бюджетів.

У сучасних умовах режиму воєнного стану, а також децентралізації бюджетне планування виступає дієвим інструментом реалізації виконання програми соціально-економічного розвитку країни.

Також зауважимо, що переважна більшість розвинутих країн застосовують середньострокове бюджетне планування, яке ґрунтується на певних принципах і засадах, зокрема наявності узгодженої й послідовної державної програми чи політики соціально-економічного розвитку, а також відповідних інституційно-правових засад (рис. 2, 3).

Бюджетне планування у сфері освіти має специфічні ознаки та особливості (рис. 4, 5).

Важливим аспектом теоретико-методологічної та практичної реалізації ефективного бюджетного пла-

Законодавча база бюджетного планування	Конституція України
	Бюджетний і Податковий кодекси
	Укази Президента
	Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України
	Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради

Рис. 2. Законодавча база бюджетного планування

Побудовано автором.

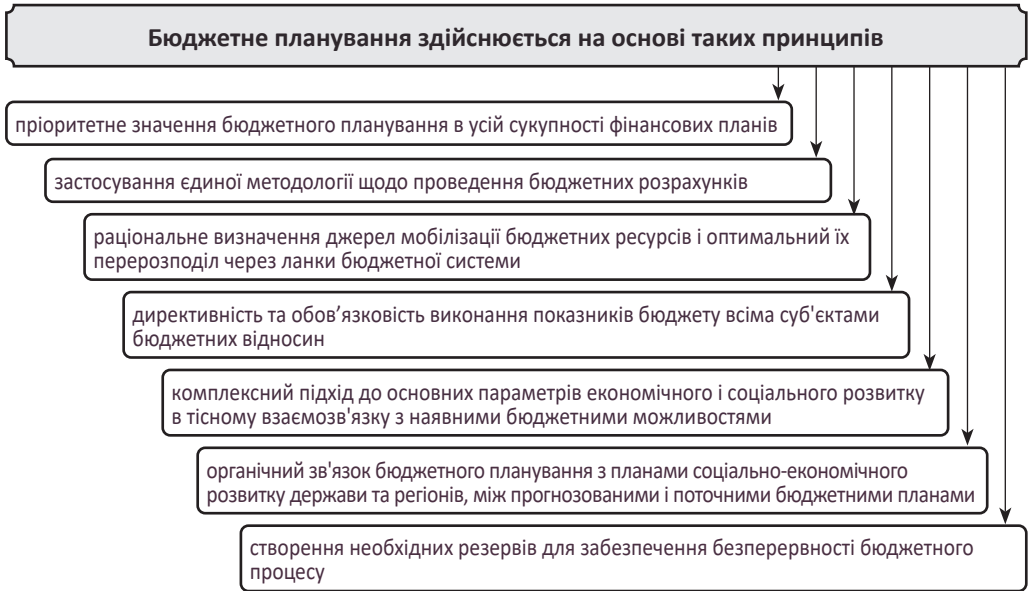

Рис. 3. Принципи бюджетного планування

Побудовано автором.

Рис. 4. Особливості бюджетного планування у сфері освіти в Україні

Побудовано автором.

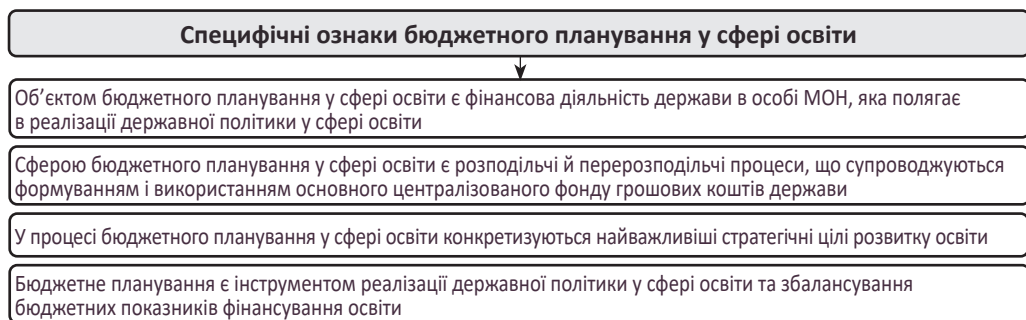

Рис. 5. Специфічні ознаки бюджетного планування у сфері освіти в Україні
Побудовано автором.

нування є застосування різних методів (рис. 6).

Окремо доцільно виділити програмно-цільовий метод, що передбачає розроблення бюджетних програм, для яких складаються паспорти, де вказується мета, завдання, результативні показники тощо. «Важливим елементом програмно-цільового методу є результативні показники, що використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми.

Згідно з Бюджетним кодексом України, результативні показники поділяються на кількісні та якісні; вони «визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення цілей державної політики у відповідній сфері діяльності,

формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів, досягнення мети бюджетної програми, виконання завдань бюджетної програми, висвітлюють обсяг і якість надання публічних послуг» [8].

У бюджетних програмах застосовується чотири групи результативних показників: 1) показники витрат – для визначення обсягів і структури ресурсів; 2) показники продукту – для оцінки досягнення поставленої мети; 3) показники ефективності – для визначення ефективності використання коштів; 4) показники якості – що характеризують якість наданої послуги та ступінь задоволення потреб споживачів» [1].

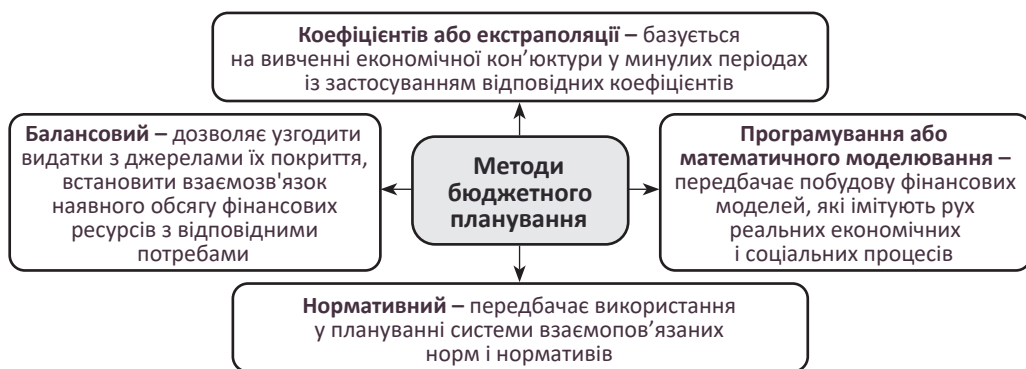

Рис. 6. Методи бюджетного планування

Побудовано автором.

Зазначимо, що програмно-цільовий метод бюджетного планування спрямований на досягнення конкретних цілей і результатів шляхом виділення фінансових ресурсів на конкретні програми та проекти. У контексті фінансування освіти програмно-цільовий метод може бути використаний для підтримки певних освітніх ініціатив, поліпшення якості освіти, розвитку інфраструктури, підготовки вчителів тощо.

Основними етапами програмно-цільового методу бюджетного планування фінансування освіти є:

1. Визначення стратегічних цілей і пріоритетів у галузі освіти, яких слід досягти за певний період. Вказані цілі повинні бути конкретними, вимірюваними, досяжними, реалістичними та часовими (критерії SMART).

2. Розроблення конкретних програм і проектів, спрямованих на досягнення визначених цілей. У кожній програмі чи проекті повинні бути визначені завдання, бюджет, терміни виконання й критерії оцінки результатів.

3. Виділення фінансових ресурсів для кожної програми чи проекту з урахуванням їхніх специфічних потреб та завдань. Бюджет має відповідати стратегічним цілям і бути розподіленим ефективно.

4. Систематичний моніторинг виконання програм та проектів, аналіз витрат і оцінка досягнутих результатів. Це дає змогу вчасно виявляти проблеми й коригувати стратегії для досягнення найкращих результатів.

5. Подання звітів про використання фінансових ресурсів і досягнення результатів перед владою, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами.

Теоретично застосування програмно-цільового методу повинне забезпечувати ефективне використання фінансових ресурсів за рахунок зосередження їх на конкретних цілях і завданнях. Він також має сприяти відкритості й відповідальності при використанні бюджетних коштів, оскільки в такому разі результати стають більш вимірюваними. На жаль, на практиці спостерігається формальність застосування програмно-цільового методу бюджетування.

Подекуди «бюджетні програми не мають ані адекватно сформульованих цілей, пов'язаних зі станом розвитку людського капіталу, ані моніторингу показників їх досягнення. А за встановленими індикаторами неможливо з'ясувати, чи є державна програма ефективною, зрозуміти, на що саме витрачаються кошти платників податків та чи достатньо цих коштів. Зазначені аномалії набули критичних масштабів і потребують негайної зміни державної політики» [9]. Візьмемо, наприклад, бюджетну програму 2201260 (плановий обсяг видатків на цю програму відповідно до Закону України «Про державний бюджет на 2023 рік» – 1 548 608,8 тис. грн), метою якої є «здійснення загальнодержавних заходів у сфері освіти». На нашу думку, таке формулювання мети є досить загальним та потребує уточнення.

Натомість, згідно з правилами складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання (затверджено ще у 2002 р.), мета бюджетної програми відображає цілі, яких необхідно досягти при виконанні бюджетної програми у середньостроковому періоді, відповідає пріоритетам дер-

жавної політики у відповідній сфері, визначеним нормативно-правовими актами, та спрямована на досягнення цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник. Мета повинна бути чіткою, реальною та досяжною [10]. Тобто за 20 років розвитку програмно-цільового методу очікуване так і не відбулося.

Заради справедливості слід зауважити, що завдання бюджетної програми 2201260 сформульовані більш конкретно, але не зрозуміло, як вони корелюють із метою та цілями державної політики. Адже задля підвищення ефективності планування бюджетних видатків на освіту головний розпорядник бюджетних коштів має наперед визначати конкретну мету таких видатків.

У свою чергу, бюджетне планування видатків на освіту повинне здійснюватися з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку України, сучасного етапу й напрямів реформування вітчизняної системи освіти. «Модернізація бюджетних програм має відбуватися завдяки розширенню стратегічних цілей, досягнення яких покладено на головного розпорядника бюджетних коштів» [11]. Окрім того, необхідно забезпечити прозорість і підзвітність, що передбачає запровадження щорічних доповідей головних розпорядників бюджетних коштів про досягнуті результати та їх оцінку.

«Важливим є запровадження методики визначення ефективності бюджетної програми на основі системи розрахунку кількісних і якісних показників, а також оцінювання програми за результатами виконання. Це

дасть змогу формалізувати порядок ухвалення рішень про необхідність планування бюджетної програми в державному бюджеті на наступний бюджетний період, виходячи з результативності її виконання. Важливим елементом процесу планування бюджетних видатків на освіту має стати запровадження оцінки виконання програм, визначення найефективніших із них, а також забезпечення планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді» [11].

Наголосимо, що доцільність реалізації бюджетної програми повинна ґрунтуватися на кінцевих стратегічних цілях реформування освіти. Бюджетне планування може сприяти підвищенню ефективності фінансування освіти в Україні шляхом забезпечення прозорості бюджетного процесу, що дасть змогу всім зацікавленим сторонам, включаючи громадськість, розуміти, яким чином розподіляються й використовуються кошти на освіту. Це посилює відповідальність та знижує ризик корупції.

Розроблення довгострокових стратегій у галузі освіти та їх відображення в бюджетних призначеннях можуть сприяти цільовому використанню ресурсів для досягнення ключових освітніх цілей, а визначення конкретних показників результативності й прив'язка фінансування до їх досягнення – стимулювати розвиток освітньої системи.

У свою чергу, під час бюджетного планування слід враховувати конкретні потреби різних категорій учнів, регіональні особливості та специфіку закладів освіти. Забезпечення адекватного фінансування для підготовки й підтримки вчителів і

адміністративного персоналу сприяє підвищенню якості освіти.

Бюджетне планування в освіті має бути не лише фінансовим інструментом, а й стратегічним напрямком досягнення визначених освітніх цілей і поліпшення якості освітнього процесу в Україні.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що вдосконалення бюджетного планування може стати ключовим чинником підвищення ефективності фінансування освіти в Україні, а також сприяти створенню стабільної системи бюджетного фінансування освіти. Для цього необхідно забезпечити реалізацію низки заходів, а саме: проведення ретельного аналізу потреб освіти з урахуванням сучасних вимог ринку праці й соціально-економічних тенденцій;

розроблення стратегій з огляду на сучасні освітні технології, інновації та потреби ринку; забезпечення відкритості й доступності інформації про бюджетний процес і стан фінансування закладів освіти; визначення пріоритетних напрямків у сфері освіти та спрямування бюджетного фінансування відповідно до цих пріоритетів; залучення педагогічних працівників, батьків, студентів, інших зацікавлених стейкхолдерів до процесу бюджетного планування; упровадження чіткіших механізмів контролю за ефективністю витрат і врахування результатів управлінської діяльності; уведення ефективної системи моніторингу та оцінки результатів витрат бюджету в освітній сфері для постійного вдосконалення стратегій і планування.

Список використаних джерел

1. Кириленко О. П., Шиндор Ю. В. Змістовні основи бюджетного планування. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : зб. матеріалів Дев'ятої заочно-дистанц. наук. конф. студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, 15 квіт. 2022 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Ч. 1. С. 79–81. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47498/1/%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.pdf>.
2. Мацедонська Н. В, Вансович А. В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 406–409. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/80.pdf>.
3. Горин В. П., Отрубчак Д. І. Середньострокове бюджетне планування. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. 2021. Вип. 1. С. 36–40. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45591/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%20%D0%92.pdf>.
4. Нечипоренко А. В., Дудченко В. М. Середньострокове бюджетне планування в Україні: проблеми та перспективи реалізації. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 190–195. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-190-195>.
5. Коляда Т. А., Гоч І. В. Особливості середньострокового бюджетного планування в Україні в умовах пандемії COVID-19. *Економічний простір*. 2020. № 161. С. 26–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/161-4>.
6. Тимошенко М. В. Перспективи запровадження середньострокового бюджетного планування на сучасному етапі розвитку економіки України. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.21>.

7. Тимошенко М. В. Бюджетна політика України в умовах невизначеності та протидії геополітичним викликам. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 148–154. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/796>.

8. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

9. Ренко М., Руда Ю. Освіта по-українськи: 129 млрд грн – марнотратство чи інвестиції в майбутнє покоління? *Вокс Україна* : вебсайт. 2017. URL: <https://voxukraine.org/osvita-po-ukrayinski-ua>.

10. Про паспорти бюджетних програм : наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002 № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03#Text>.

11. Дем'янишин В. Г., Ништа Ю. Р. Напрями удосконалення бюджетного планування доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : зб. матеріалів Дев'ятої заочно-дистанц. наук. конф. студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, 15 квіт. 2022 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Ч. 2. С. 40–41. URL: <http://tinyurl.com/yt5fkbcbe>.

Kyrylo Kryshchenko

Ph. D. (Economics), Private Higher Educational Institution "Bukovinian University", Chernivtsi, Ukraine, cirillapps@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7145-6709>

BUDGET PLANNING AS A FACTOR IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF EDUCATION FINANCING IN UKRAINE

Abstract. *The article examines the issues of budget planning as a factor in increasing the efficiency of education financing in Ukraine. Budget planning plays a crucial role in enhancing the efficiency of education financing in Ukraine. A well-structured and strategic budget is essential for addressing the diverse needs of the education sector and ensuring optimal utilization of financial resources. Transparency and openness in the budgeting process are equally vital. Providing accessible information on budget allocations fosters accountability and engages stakeholders, including educators, parents, students, and the broader community. This collaborative approach ensures that budgetary decisions align with the expectations and aspirations of those directly affected by educational funding. Targeted funding strategies should be employed to direct financial resources to priority areas within education. Whether it's investing in modern educational technologies, innovative teaching methods, or teacher development programs, allocating resources strategically can significantly enhance the overall quality of education. Financial discipline is another critical aspect. Implementing mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of budget expenditures helps identify areas for improvement. This feedback loop enables continuous refinement of budgetary strategies, promoting a more efficient allocation of resources. Innovative financial instruments, such as partnerships with the private sector and philanthropic foundations, can also be explored to supplement traditional funding sources. This diversification of funding sources provides a sustainable foundation for educational*

development. Regular monitoring and assessment of budget outcomes contribute to a dynamic and responsive budgeting process. This approach allows for adaptability to changing circumstances, ensuring that educational financing remains effective and aligned with the evolving needs of the education sector. In conclusion, effective budget planning is integral to the enhancement of education financing in Ukraine. By prioritizing transparency, strategic allocation, financial discipline, and innovation, the education sector can achieve greater efficiency and, ultimately, provide a higher quality of education for the country's learners.

Keywords: budget planning, program-target method, budget programs, budget financing of education.

References

1. Kyrylenko, O. P., & Shyndor, Yu. V. (2022). The substantive foundations of budget planning. *Topical issues of financial theory and practice*, 1, 79-81. Ternopil: ZUNU. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47498/1/%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.pdf> [in Ukrainian].
2. Matsedonska, N. V., & Vansovych, A. V. (2017). World experience of budget planning and its implementation in Ukraine. *Global and National Problems of Economy*, 19, 406-409. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/80.pdf> [in Ukrainian].
3. Horyn, V. P., & Otrubchak D. I. (2021). Medium-term budget planning. *Financial support for sustainable development*, 1, 36-40. Ternopil: ZUNU. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45591/1/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%20%D0%92.pdf> [in Ukrainian].
4. Nechyporenko, A. V., & Dudchenko, V. M. (2021). Medium-term budget planning in Ukraine: the problems and prospects for implementation. *Business Inform*, 4, 190-195. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-190-195> [in Ukrainian].
5. Koliada, T., & Hoch, I. (2020). Specific of medium-term budget planning in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Economic Scope*, 161, 26-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/161-4> [in Ukrainian].
6. Tymoshenko, M. (2020). Prospects for the introduction of medium-term budget planning at the current stage of Ukrainian economy development. *Ekonomika ta derzhava*, 12, 21-26. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.21> [in Ukrainian].
7. Tymoshenko, M. V. (2023). Budget policy of Ukraine in the context of uncertainty and countering geopolitical challenges. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 37, 148-154. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/796> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Budget Code of Ukraine* (Act No. 2456-VI, July 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
9. Repko, M., & Ruda, Yu. (2017). Ukrainian-style education: 129 billions hryvnya – a waste or an investment in the next generation? *VoxUkraine*. Retrieved from <https://voxukraine.org/osvita-po-ukrayinski-ua> [in Ukrainian].
10. Ministry of Finance of Ukraine (2002). *On passports of budget programs* (Order No. 1098, December 29). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03#Text> [in Ukrainian].
11. Demianyshyn, V. H., & Nyshta, Yu. R. (2022). *Directions for improving budget planning of local budget revenues and expenditures in Ukraine. Topical issues of financial theory and practice*, 2, 40-41. Ternopil: ZUNU. Retrieved from <http://tinyurl.com/yt5fkbe> [in Ukrainian].